

LOODUSE LOOD

4. juuni «Edasis» ilmus Äksi — Kukulinna — Saadjärve looduse õpperaja kirjeldus. Täna on rada pikendatud, nii et jätkame ka kirjeldust. Soovi korral võib seda omaette rajanagi võtta.

Alustame sealt, kus eelmine kord lõpetasime — Soitsjärve lähedalt Saadjärve Kalevipoja sängilt. Suundume lõunasse. Ületame ristisuunas viis voort ja voortevahelist vagumust. Teed kulgevad siin ainult piki voori, s.o. risti meie vajaliku suunaga. Nii liigume siksakiti külade vahel, valides kohti, kus voortevahelisi vagumusi on hõlpsam ületada. Kolm vagumust ületame mööda teeradu, kahest tuleb minna üle heina- või karjamaa. Kõnnime Salu, Kukulinna ja Sootaga küla maadel. Lõpetame Lähete. Rada on pikk pea-aegu 8 km.

17. **Saadjärve Kalevipoja säng.** Siit avanevast vaatest oli juttu õpperaja eelmises kirjelduses. Meeldetuletuseks: asume 32 m Soitsjärve pinnast kõrgemal. Kalevipoja säng, muistne linnus, on rajatud Salu voore loodeotsale kuhjunud üksikule mõhnale. Vooremaa lõunaosas oli jääaja lõpul mitu lühiajalist jääserva seisakut, millest jäi maha servamoodustisi. Siit kagu poole Vedu, Kobratu ja Kõrveküla ümbruses on neid rohkesti ning nad mitmekesiselt oluliselt sealset pinnamoodi. Salu ja Lähete vahemikus, kus õpperada kulgeb, on servamoodustisi vähe, kuid nad on maastikus hästi jälgitavad. Üks niisugune voorele kuhjunud mõhn ongi kungas, millele enam kui tuhat aastat tagasi rajati linnus — Saadjärve e. Äksi säng. Pisut eksitab siin Saadjärve ja Äksi nime kasutamine — asub ju Kalevipoja säng Soitsjärve ääres Salu külas. Varemadel aegadel kuulusid siinsed maad Äksi kihelkonnale Saadjärve mõisale, neist jäidki sängile nimed.

Laskume Kalevipoja sängilt alla ja suundume piki Salu voort kagusse. Möödume Linnamäe ja Kirsli talu hoonetest ja jõuame Eeriku taluni.

18. **Salu voor.** Kalevipoja sängilt vaadates tundus Salu voor madaluke, tegelikult kerkib ta 15 m üle ümbritsevate soode. Voore on vaevast pool kilomeetrit lai, pealt kumer. Idas teisel pool kitsukest sooriba näeme teist sama ilusat väikest voort, see on Toollamaa voor. Mööda kaseallee ja põllupeenart suundume paremale, voorenõlvast alla, ja ületame kitsa voortevahelise vagumuse. Võtame sihiks naabervoorele oleva Salu talu kuuseheki parempoolse nurga, sest nii saame kõige otsemalt. Teerada siin ei ole, on kultuurheinamaa, kuivendatud Salu soo, Soitsjärve vagumuse kitsuke kaguots.

19. Taas oleme jõudnud Saadjärve voorele. Meenutame: vaatepunktide 13 ja 16 vahel juba ületasime selle. Seal

madaldub, kadudes paari kilomeetri pärast Vedu ümbruse mõhnade alla.

Karjamõisa bussipeatuse juurest võtame suuna edelas, peame ületama kilomeetri laiuse vagumuse Karjamõisa ja Kukulinna voorte vahe, Hundilaane heinamaa. Teerada siin ei ole. Piki karjakopli ja metsa piiri laskume laugest voorenõlvast alla. Jõudnud heinamaale, ületame purretpidi kraavi (vaatepunkt 12 juures nähtud Saadjärve suubuv Hundisoo kraav) ja liigume sadakond meetrit piki kraavikallast vasakule. Ületame lisakraavi purde ja võtame suuna ees paremal paistva metsasalu vasakpoolsele nurgale. Siinne lai vagumuse on kuivendatud ja muudetud ökoloogiliseks metsasaludega kultuurheinamaaks. Siin võib kohata jäneseid, kitsi, põtru. Tõuseme järgmisele voorele.

22. **Kukulinna voor.** Oleme jõudnud Sootaga sovhoosi maadele Sootaga külla. Siit kõrgelt voorelaelt Pärnamäe talu juurest paistab meie edasine teekond nagu peopesal. Ees sulgeb silmapiiri laudtasase harjaga võimas Sootaga voor. Kukulinna voorest eraldab teda kitsuke vagumuse, Sootaga

Sootaga voore on Vooremaa lõunaosas kõrguselt teine Saadjärve voore järel: absoluutsed kõrgused vastavalt 94 ja 92 m. Meiepoolisel nõlval pargi sees on Sootaga sovhoosi Sootaga osakonna keskus. Sellest paremal näeme Palalinna puudesalu, tehisküla, Lähete kalmistut ning Lähete aleviku põhjapoolseid hooned. Loodesse (voore sihis) sulgeb vaate Rõõmu talu kaasik. Idas sinetab Vedu mets, lõunas Vasula mets. Läheme voorenõlvast alla, Sootaga voorele.

23. **Sootaga sovhoosi Sootaga osakonna keskus** on arenenud elamu- ja tootmistsoon. Siin asub Tartu rajooni parim suurfarm aastast 1979 (lehmad lüpsavad aastas üle 4000 kg). Esmased teated endisest Sootaga mõisast pärinevad aastast 1553 (*Sontagken*). Pikka aega (1626 — 1940) kuulus see Tartu linnale. XVI—XVIII saj. omandasid linnad, ostes või saades kingituseks, rohkesti mõisaid. Need renditi välja ja olid linnadele olulised tuluaallikad. Tartule kuulus kolm mõisat: Jaama, Saduküla ja Sootaga.

Edasi suundume piki Sootaga orgu Palalinna poole.

24. **Palalinna tehisküla.** Soo-

da pidi mäenukile, Sootaga voore harjale. Vasakul tihedas sarapikus otsime üles Lähete Palalinna, Tartu lähima põhjapoolse naaberlinnuse. Oma tüübilt on see neemiklinnus, ta asub voorenõlva sopistunud orukeste vahel neemikul, mis on kaarja kraavi ja valliga voorest eraldatud. Proovikavimiste keraamikaleidude järgi otsustades oli Palalinn kasutusel esimese aastatuhande teisel poolel ja teise aastatuhande alguses.

Õpperaja lõpp Lähete alevik ongi meie ees, siinsamas voorenõlva all. Teisel pool näeme 14 m võrra Sootaga voorest madalamat, kuid siiski kõrget otsest madalduvat Kõlluste voort. Sellest vasakul, lohus, sinetab Vasula mets. Paremal, Sootaga voore sihis, on laialdane kultuuristatud ala, endine Puhtaleiva soo. Saadjärve poolt piirneb see Kukulinna voore järsu nõlvaga, millel seisavad reas Puhtaleiva külad. Üle nende paistab Äksi kiriku torniteravik (5 km), veelgi kaugemal Tabivere park (7,5 km) ja metsane Tormi mägi (11 km).

26. **Lähete alevik** on Sootaga sovhoosi keskasula. See on hästi korraldatud, siia on rajatud park. Majandis on hea töukari ja eeskujulikud kultuurrohumad. Sovhoosi juhib teeneline agronoom põllumajanduskandidaat (rohumaaviljelus) August Kree.

Voortevahelisi vagumusi ning suure kaldega voorenõlvu on väga otstarbekas kasutada rohumadeks. Rohke juurestikuga rohumataimed kinnistavad hästi pinnast, kaitses seda erosiooni eest. 1974. aastal liitus Sootaga sovhoosiga naabermajand Vasula sovhoos. Nii said majandi põhitootmisaladeks ka puuvilja-, marja-, lille- ning varase köögivilja kasvatuse ja mesindus.

Lähete Keskkool avati 1959. a. ning seoses sellega suleti ümbruskonnas mitu väikest kooli. Lähete kool on üks tublmaid maakeskkoole Tartu rajoonis. Kooli ümbrus on hästi kujundatud ja korraldatud.

Ajalooürikus mainitakse Lähete küla esmakordselt 1725. a. (*Lechtekül*). Lähete nimi on tulnud lõunaestist sõnast läte.

Lähete seotud kunstnik Paul Sepa (1874—1953) elutee. P. Sepp lõpetas Peterburi Kunstide Akadeemia ning töötas pikemat aega joonistus-õpetajana mitmetes Tallinna koolides. 1940. a. läks ta pensionile ja asus elama Lähetele Aia talu (kollane maja sidejaoskonna vastas). P. Sepp on rohkesti maalinud Lähete, Kukulinna ja Saadjärve ümbrust. P. Sepp suri Aial, ta on maetud Lähete kalmistule.

Lähelt on pärit kirjanduskriitik ning eesti kirjanduse (Tammisaare, Vilde, Tuglas, Jakobson, Semper jt.) vene keelde tõlkija Eesti NSV teeneline kultuuritegelane Liidia Toom (1890—1976). Suurem osa L. Toomi elust möödus Moskvas.

Lähete asub elava liiklusega maantee ääres, hõlpus on siit pääseda nii Tartu kui Jõgeva poole.

HELVE ANTON

LOODUSE ÕPPERADA SAADJÄRVE—LÄHTE

oli voor võimas, kõrge ja lai. Kagusse ta üha kitseneb, nüüd asume selle kitsukesel kaguotsal. Loodes katab voort Salu mets, sama metsasalu, mille läbisime vaatepunktide 15 ja 16 vahel.

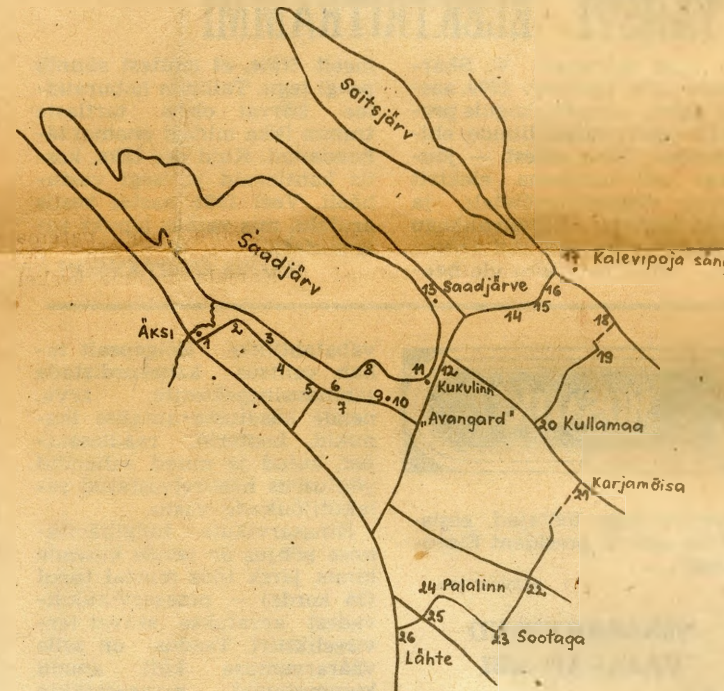
Salu naaber voore edelajalamil on Uuenurme. Suundume sinna. Laskume teerada pidi voorenõlvast alla. Nüüd tuleb ületada poolekilomeetrine voortevaheline vagumuse, Saadjärve ja Kullamaa voore vahel asuv Kabelisoo. Esiti läbime Kabelimetsa, siis ületame heinamaa ja tõuseme Kullamaa voore nõlvast üles (ikka sama teerada pidi). Kabelimetsa ja -soo nimi tuleneb metsasalu põhjaserval olnud Saadjärve mõisaomanike perekonnakalmistust.

20. **Kullamaa voor.** See on Saadjärve kagutipuga otsakuti seisev 2 km pikkune vooreke, mille madalukese põhjaotsa me Linnu talu juures (vaatepunktide 12 ja 13 vahel) juba ületasime. Voore kesk- ja kaguosa, millel asume, on kõrge (kuni 20 m), järskude nõlvadega. Kaguotsal asub kaks talu, Kullamaa ja Soome. Piki voort kulgeb «Avangardi» keskust Vedu osakonnaga ühendav tee. Seda mööda suundume kilomeetri jao kagusse. Enne heidame pilgu vaatepunktist paarsada meetrit Saadjärve pool asuvale pikale punase katusega hoonale. Ammustest aegadest kutsutakse seda Toona kooliks. Rahvapäriliste järgi ehitatud selle maja Kukulinna mõisnik oma tütardele Naadale (Natalie) ja Toonile (Antoniina) suvekoduks. Möödunud sajandi teisel poolel oli seal kool. Väga vana hoonet on paksude müüridega.

Läänest piirab Kullamaa voort Hundisoo. Teisel pool sood suleb silmapiiri võimas Kukulinna voor. Selle meiepoolisel nõlval paikneb üks «Avangardi» kanalaid. Rüütlimäe männitukk läänes näitab kätte majandi keskuse asukohta. Sellest paremal küünitab Hundisoo Kukulinna mets. Lõunas, voore kõige kõrgemal osal kõrgub Sootaga küla Rõõmu talu kaasik, paremal paistavad prudeladavad kuuluvad järgmisel, Sootaga voorel asuvale Palalinna puudesalule.

Laskume vooreotsast alla, ületame kitsa vagumuse ja tõuseme järgmisele voorele.

21. **Karjamõisa voor.** Kullamaa voorega otsakuti seisab teine väike voor, Karjamõisa voor. Varemadel aegadel asus siin Vedu mõisale kuulunud karjamõis. Praegu on selle läheduses üks «Avangardi» tootmiskeskusi, mida kutsutaksegi Karjamõisaks. Kagusse voor

e. Lähete org, Palalinna põhjas laieneb see pisut Kukulinna voore edelanõlva lõikunud Pooli oru arvel. Loodesse avarduv org laialdaseks Puhtaleiva sooks, kagusse Sootaga sooks, mis ulatub Amme jõeni. Sootaga voore on jalamilt 40 m kõrge, meie vaatepunkt Kukulinna voorel asub umbes 20 m kõrgusel.

taga voore idanõlv on kihitatud kruusast ja liivast. Aegade jooksul veeti siit rohkesti täite- ja ehitusmaterjali, järele jäi mitme hektari suurune jäätmägi. 1970. aastail rekultiveeris Sootaga sovhoos karjääri: tasandatud ja taimestatud mäenõlvad, kena tuultest varjatud veekogu.

25. **Palalinn.** Tõuseme teera-

